

πολιτισμός

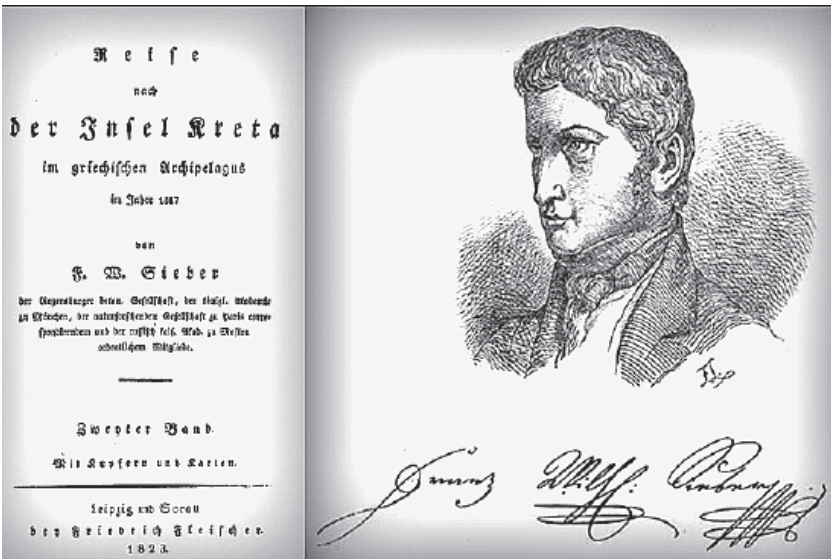

Αναζητώντας το χθες

Βιβλιοθήκη Ρεθύμνου: ένα χθες με διάρκεια δύο αιώνων! (Μέρος Α')

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Η ιστορία της Βιβλιοθήκης του Ρεθύμνου έχει διάρκεια δύο τουλάχιστον αιώνων. Με την ευκαιρία λοιπόν της επετείου αυτής αλλά και των πρόσφατων θυρανοξίων του νέου κτηρίου στέγασής της, θα αφιερώσουμε στο θέμα μια σειρά «Αναδιφύσεων του χθες», που όμως θα φτάνουν μέχρι το σήμερα και θα προχωρούν και στο μέλλον, κάνοντας προτάσεις που θα υλοποιήσουν τη λειτουργία της.

Πριν ακριβώς από 200 χρόνια, το 1817 ο περιηγητής – γιατρός και φυσιοδίφης – **Franz Sieber** που επισκεπτόταν την Κρήτη και μας άφησε πολύτιμες πληροφορίες γι' αυτήν στο βιβλίο του «Reise nach

der Insel Kreta», συνάντησε στο Ελληνικό Σχολείο της πόλης μας (αντίστοιχο του σημερινού Γυμνασίου, αν όχι και Λυκείου) έναν εξαιρετικό δάσκαλο, ο οποίος είχε μετακληθεί από ένα από τα επιφανέστερα της εποχής εκείνης εκπαιδευτικά ιδρύματα του ελληνισμού, την Σχολή των Κυδωνιών. Ήταν ο **Ιωάννης Λαζαρόπουλος - Μεταξάς**, για τον οποίο σημείωσε εντυπωσιασμένως:

Στο Ρέθυμνο, τη μικρότερη από τις τρεις μεγάλες πόλεις του νησιού, η οργάνωση του σχολείου είναι εξαιρετική και δεν συγκρίνεται καθόλου με τις δύο προηγούμενες. Έχει ένα νέο και επιμελημένο δάσκαλο... Είναι φίλος

της φιλοσοφίας και της φύσης... επλούτισε εξαιρετικά τις γνώσεις του, τις οποίες ξέρει να μεταδίδει στους μαθητές του πολύ επαγωγικά. Διδάσκει τα εξής μαθήματα σε τρεις τάξεις: 1. Χρηστοθήσια 2. Πλούταρχο 3. Γεωμετρία. Ο μαθητής για την είσοδό του στο σχολείο πρέπει να γνωρίζει λίγη ανάγνωση και γραφή. Κανείς δεν γίνεται δεκτός αν έχει ηλικία κάτω των 7 χρόνων. Οι περισσότεροι μαθητές είναι ηλικίας 12-15 χρόνων. Διδάσκει Αρχαία Ελληνικά και το καθαρό ύφος της σημερινής Νεοελληνικής Γλώσσας. Οι μαθητές, για να ασκούνται στην πολύ διαφορετική ύλη των Αρχαίων Ελληνικών, μαθαίνουν να προφέρουν απ' έξω και ν' απαγγέλλουν Μύθους του Αισώπου και αποσπάσματα από τον Πλάτωνα και από τον Όμηρο. Εκτός από αυτά, άλλα μαθήματα είναι η Αριθμητική, η Άλγεβρα, η Γεωμετρία, η Στερεομετρία, η Τριγωνομετρία, οι Κωνικές Τομές χωρίς ανώτερο λογισμό, η Φυσική Πειραματική και η Λαϊκή Αστρονομία. Κι ακόμη, η Λογική, η Μεταφυσική, η Ηθική, η Αισθητική και η Ελληνική Ιστορία. Έχει μόνο 14 μαθητές, που τους διδάσκει τον καθένα χωριστά με ασύγκριτη υπομονή και ανάλογα με τις ικανότητες και τις κλίσεις καθενός... Με χαρά μου παρατηρούσα ένα μαθητή 13 ετών, ο οποίος στάθηκε μπροστά στο βαρόμετρο και το περιέγραψε με ορθότατο και λογικότατο τρόπο και, χωρίς να περιμένει ερωτήσεις, ήξερε, μ' ένα απλοϊκό και πολύ κωμικό για την ηλικία του τρόπο, να εκτελεί με το όργανο διάφορες μετρήσεις και να μιλά για πολύ ασήμαντες λεπτομέρειες.

Να σημειώσουμε ότι το Ελληνικό Σχολείο του Ρεθύμνου το 1817 είχε ιστορία 22 ήδη χρόνων, όπως έχω δείξει στην – ανέκδοτη μέχρι σήμερα – διδακτορική μου διατριβή (προσβάσιμη όμως από το διαδίκτυο και τις βιβλιοθήκες). Σ' αυτό είχε διδάξει και μια άλλη επιφανής μορφή της εκπαίδευσης και της εν γένει κρητικής ιστορίας, ο **Ζαχαρίας Πρακτικίδης**. Όπως και εκείνος όμως, ο **Ιωάννης Λαζαρόπουλος** δεν ακολούθησε για πολύ τον το-

μέα της εκπαίδευσης. Η τόσο σημαντική μόρφωσή του τον καθιστούσε απολύτως απαραίτητο στον εκκλησιαστικό χώρο, τόσο που διδάξε μεν μέχρι το 1821 αλλά μετά από πέντε χρόνια χειροτονήθηκε επίσκοπος Ρεθύμνης. Είχε προηγηθεί ο απαγχονισμός το 1822 από τις οθωμανικές αρχές στον ιστορικό πλάτανο του Μείνταινιού του μέχρι τότε επισκόπου **Γεράσιμου Περιδικάρη ή Κοντογιαννάκη** (1796-1822), του επονομαζόμενου και «Καστρινού».

Χρειάστηκε να περάσουν πέντε χρόνια και η επανάσταση να οβησει σχεδόν στην Κρήτη για να χειροτονηθεί επίσκοπος τον Ιούλιο του 1826 ο καλός αυτός δάσκαλος, που –σημειωτέον– ήταν ανιψιός του επισκόπου Αυλοποτάμου Παρθενίου. Ενθρονίστηκε με το όνομα **Ιωαννίκιος** και ποιमानε το Ρέθυμνο για ελάχιστο χρόνο, και όχι για 11 χρόνια, όπως θα υπέθετε κανείς αν έκρινε από την χρονολογία 1838, οπότε προήχθη σε μητροπολίτη Ιωαννίνων. Κι αυτό γιατί το ήθος και η μόρφωσή του δεν του επέτρεπε να προσποιείται τον αδιάφορο για τα παθήματα του ποιμνίου του, οπότε ήδη από τον Δεκέμβριο του 1827 κατέφυγε στην Πελοπόννησο, όπου η επανάσταση ήταν ακόμα ζωντανή, με ένα ρωσικό πλοίο.

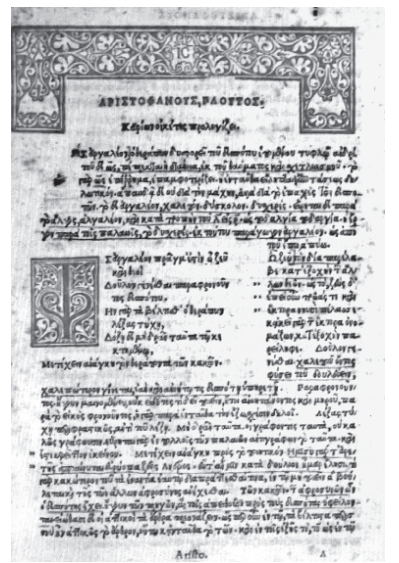
Εκεί δεν παρέμεινε αδρανής αλλά ήδη από τον επόμενο χρόνο, με το υπ' αριθ. 46 διάταγμα της 18ης Οκτωβρίου 1829 διορίστηκε από τον **Ιωάννη Καποδίστρια** μέλος της επιτροπής σύνταξης θρησκευτικών σχολικών βιβλίων (Ευχολογίου, Σύνοψης και Κατήχησης), μαζί με άλλους τρεις σημαντικούς αρχιερείς της εποχής, τον Αιγίνης **Γεράσιμ**, τον Ταλαντίου **Νεόφυτο** και τον Κυρήνης **Παρθένιο**. Φαίνεται επίσης ότι χρησιμοποίησε τις γνώσεις του και για να διδάσκει στο αλληλοδιδασκτικό Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας, το επονομαζόμενο και «Ευνάριεο, επειδή οικοδομήθηκε με έξοδα του Ελβετού τραπεζίτη. Στο Κεντρικό Σχολείο (φωτογραφία) ο Ιωαννίκιος διδάξε από το 1829 που ιδρύθηκε μέχρι το 1832 που έκλεισε.

Αλλά και στην Μητρόπολη Ιωαννίνων, δεν μακροήμερεψε (μέχρι το 1840), όπως και στο Ρέθυμνο, για άλλους όμως λόγους αυτή τη φορά. Ο **Ιωαννίκιος** στη συνέχεια επανήλθε στα πάτρια, όπου και πέθανε το έτος 1843. Τάφηκε στον περίβολο του μητροπολιτικού ναού των Εισοδίων, σε επαφή με τον βορεινό τοίχο της «Αΐθουσας των Τριών Ιεραρχών» (φωτογραφία). Σήμερα τα οστά του, μαζί με άλλων τριών ιεραρχών του Ρεθύμνου (Ιερόθεου, Διονύσιου και Χρυσάνθου) βρίσκονται σε κοινό κενотаφίο στα ανατολικά του κεντρικού διαδρόμου του νεκροταφείου της Μεσοαμπελίτισσας. Το κενотаφίο επισκέφεται με την αρχική πλάκα του μνήματος του Ιωαννίκιου, που φέρει επάνω της τα αρχιερατικά του σύμβολα.

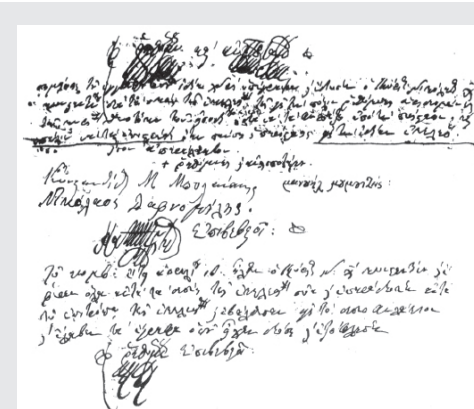
Πεθαίνοντας το 1843 ο **Ιωαννίκιος** άφησε στην πόλη της πρώτης αρχιερατείας του την βιβλιοθήκη του. Η βιβλιοθήκη αυτή δεν ήταν τυχαία, όπως άλλωστε και η μόρφωση του κατόχου της, ο **Franz Sieber** είχε σημειώσει ήδη από το 1817 ότι «είχε μια βιβλιοθήκη από μερικές εκατοντάδες των πιο εκλεκτών έργων». Μπορούμε, νομίζω, να φανταστούμε τι σήμαινε για το προεπαναστατικό Ρέθυμνο, με τους 3000 κατοίκους και τις λιγοδότες από 600 χριστιανικές οικογένειες, μια βιβλιοθήκη εκατοντάδων τόμων. Και τι τόμων, απ' ό,τι θα δούμε στη συνέχεια! Τα βιβλία αυτά άφησε στο Ρέθυμνο ο **Ιωαννίκιος** τόσο κατά την άτακτη φυγή του το 1827 όσο και μετά θάνατο.

Ας τα δούμε όμως αναλυτικά. Το πολυτιμότερο όλων (και πολυτιμότερο με μεγάλη διαφορά ολόκληρης της σημερινής Δημόσιας Βιβλιοθήκης)

ήταν οι «Αριστοφάνους Κωμωδία Εν-νέα. Πλούτος - Νεφέλαι - Βάτραχοι - Π-

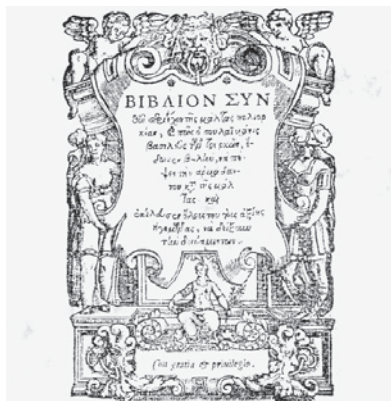
πείς - Αχαρνές - Σφήκες - Ορνίθες - Ειρήνη - Εκκλησιάζουσα. Venetiis Apud Aldum, M.III». Ήταν δηλαδή ένα βιβλίο που τυπώθηκε στο τυπογραφείο του Άλδου Μανούτιου στη Βενετία το 1498, 43 μόλις χρόνια μετά την εκτύπωση του πρώτου βιβλίου στην ιστορία, της Βίβλου του Γουτεμβέργιου. Το βιβλίο αυτό, με σχολία του Ρεθεμνιώτη **Μάρκου Μουσούρου**, αποτελεί την πρώτη έκδοση των κωμωδιών του **Αριστοφάνη** και φέρει μια πολύτιμη χειρόγραφη σημείωση, όπως αποκαλύπτει σε σχετικό άρθρο του ο **Γιάννης Παμοπόουλος**: «Κωνσταντινούπολις τη 18 Σεπτεμβρίου 1888 – Τω εν Ρεθύμνη Φιλεκπαίδετικώ Συλλόγω – Μ.Κ. Βολανάκης – Μοι έδωρήθη παρά του Σεβασμιωτάτου Αγίου Ιωαννίνων Κυρίου Κυρίου Ιωαννίκιου του προς Μητρός Θείου μου. Μ. Κ. Μπολανάκης».

Τον Φιλεκπαίδετικό Σύλλογο Ρεθύμνης θα τον ξανααναγγείλουμε παρακάτω και θα ασχοληθούμε αναλυτικά με τη δική του βιβλιοθήκη και τον βιβλιοθήκαρίο του. Όσο για τον **Μ. Κ. Μπολανάκη ή Βολανάκη**, που του πρόσφερε το βιβλίο αυτό, ήταν ένας δυναμικός έμπορος του Ρεθύμνου, γιος επίσης δυναμικού εμπόρου, που καταγόταν, όπως όλοι οι έχοντες το επίθετο αυτό, από το Αμάρι. Εκείνος ήταν ανιψιός εκ μητρός του Ιωαννίκιου και τύχησε της απόλυτης εμπιστοσύνης της Εκκλησίας, η οποία του είχε δανείσει μια χρεωστική ομολογία των σχολείων –αλληλοδιδασκτικού και ελληνικού– των 500 χρυσών, προκειμένου να την χρησιμοποιήσει επιχειρηματικά και να της αποδώσει τόκο ένα τουσ χιλιάδες.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως για λίγο στις Κωμωδίες του Αριστοφάνη του 1498. Για να είμαστε ειλικρινείς, αν κάποια βιβλία έπρεπε να μεταφέρονται οι μαθητές προ ημερών στη συμβολική αλυσίδα που δημιούργησαν από την Αγία Βαρβάρα μέχρι τον Κουμπέ, αυτά θα ήταν κατά σειρά προτεραιότητας:

Οι «Αριστοφάνους Κωμωδία», όχι μόνο γιατί αποτελούν το κατά πολύ αρχαιότερο βιβλίο της Βιβλιοθήκης μας, αλλά προ πάντων επει-

δή σχολιάζονται από έναν επιφανή Ρεθύμνιο, τον **Μάρκο Μουσούρο** (του οποίου, μάλιστα η καταγωγή έχει αρχίσει να αμφισβητείται...) και επειδή είχε αγοραστεί από έναν Ρεθύμνιο αρχιερέα πριν από δύο και πάνω αιώνες.

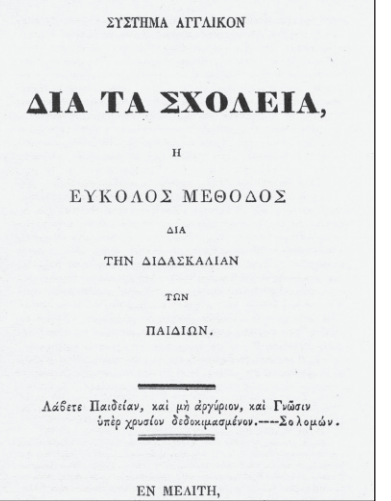
Η αρχαιότερη έκδοση της «Ερωφίλης» που διαθέτει η Βιβλιοθήκη (εκείνη με πρόλογο του **Ν. Βέη** του 1926 ή, καλύτερα, η άλλη με εισαγωγή του **Στ. Ξανθουδίδη** του 1928), γιατί έχει γραφεί από τον διαπρεπέ-

στερο μέχρι σήμερα άνθρωπο των γραμμάτων του Ρεθύμνου, τον **Γεώργιο Χορτάτση** (1550 – 1610). Η «Μάλτας Πολιορκία» του επίσης Ρεθύμνιου **Αντωνίου Αχέλη** (1571), ένα βιβλίο που ανατυπώθηκε αναστατικά χάρη στις προσπάθειες του **Γιώργου Π. Εκκεκάκη** και στη χορηγία του **Γάννη Κουλάκη** (στη μνήμη του πατέρα του **Δημήτρη**). Θέλω να ελπίζω ότι η απόφαση μεταφοράς του βιβλίου «Το χρονικό μιας πολιτείας» (και μάλιστα της τρί-

της του έκδοσης!) δεν έχει να κάνει με την άγνοια των παραπάνω αλλά με τον φόβο των υπευθύνων να μην υποστεί ζημιά κάποια από αυτές τις πολύτιμες εκδόσεις. Ο αντίλογος σ' αυτό είναι ότι σε μια τέτοια περίπτωση μπορούσε να επιλεγεί η «Ερωφίλη», τραγωδία Γεωργίου Χορτάτση, επιμέλειας **Στυλιανού Αλεξίου** και **Μάρθας Αποσκήτη**, από τις εκλεκτές εκδόσεις «Στιγμή» του 1988 ή η «Μάλτας Πολιορκία», που ούτως ή άλλως αποτελεί αναστατική έκδοση.

Ας επανέλθουμε όμως στον **Ιωαννίκιο** και στη βιβλιοθήκη του, η οποία στις εκατοντάδες των τόμων της περιείχε επίσης τα βιβλία:

- «Εξηγήσεις παλαιά και λίαν ωφέλιμοι» Οικουμενίου και Αρέθα», τυπωμένο στη Βερόνα το 1532.
- «Βιβλίον καλούμενον Έλεγχος κατά αθέων και δυσεβών», τυπωμένο στη Βενετία το 1792.
- «Εισαγωγή στη Λογική», τυπωμένο στη Βιέννη το 1792.
- «Κυριακοδρόμιον», τυπωμένο στη Μόσχα το 1796.
- «Στοιχεία Μαθηματικών», τρίτομο, τυπωμένο στη Μόσχα το 1799.
- «Βιβλος ψυχοφειλεστάτη», τυπωμέ-

νο στη Βενετία το 1816.

- «Κήπος Χαρίτων», τυπωμένο στη Βενετία το 1819.
- «Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιού», τυπωμένο στη Βενετία το 1834.
- «Σύστημα αγγλικών δια τα σχολεία», τυπωμένο στη Μάλτα το 1827.

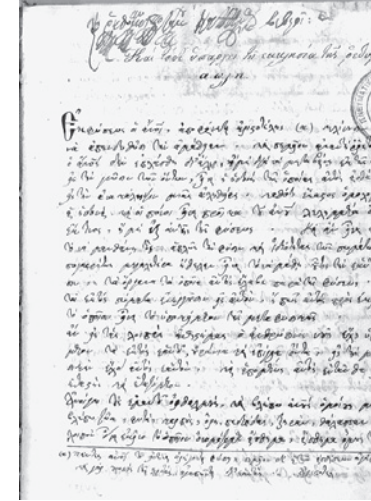
Αυτό το τελευταίο βιβλίο είναι σημαντικό όχι μόνο για την ιστορία της Δημόσιας Βιβλιοθήκης του Ρεθύμνου αλλά και της εκπαίδευσής του συνολικά, αφού αποτελεί έναν οδηγό αλληλοδιδασκτικής μεθόδου της αμερικανικής ιεραποστολής στην Ευρώπη, γεγονός που δείχνει ότι ο **Ιωαννίκιος** ήταν ένας ευρυμαθής ιερωμένος.

Την ευρυμαθεία του αυτή αποδεικνύει ένα ακόμα βιβλίο και δύο μαθηματάρια του που έχουν διασωθεί. Πρόκειται για το βιβλίο:

- «Σύνοψις Φυσικής. Εις χρήσιν των πρωτοπείρων μαθητών του φιλολογικού της Σμύρνης Γυμνασίου» του **Κωνσταντίνου Κούμα**, τυπωμένο στη Βιέννη το 1812.

Όσο για τα μαθηματάρια, επιγράφονται:

- «Φυσική του εν Ιεροδιακόνις Βενιαμίν Μιτυληναίου (λεσβίου)», αχρονολόγητο, και
- «Τριγωνομετρίας σφαιρικής και επιπέδου πραγματεία», επίσης αχρονολόγητο. Τα τρία αυτά ντοκουμέντα δείχνουν

ότι ο νεοελληνικός διαφωτισμός δεν είχε φτάσει σε ρήξη με την Εκκλησία του Ρεθύμνου, όπως γινόταν στον υπόλοιπο ελληνόφωνο χώρο. Το γεγονός ότι ο αρχιερέας της μπορούσε να κατέχει στη βιβλιοθήκη του βιβλία και σημειώσεις σημαντών διαφωτιστών, όπως ο **Βενιαμίν Λέσβιος** (1759-1824) που είχε κατηγορηθεί ως άθεος, αλλά και ο **Κωνσταντίνος Κούμας** (1777-1836), δείχνει ότι η κατάσταση στο Ρέθυμνο δεν είχε φτάσει σε ρήξη, όπως επίσης αποδεικνύουν ότι ο νεοελληνικός διαφωτισμός έφρασε τελικά και στο νησί μας, αντίθετα απ' ό,τι οι ιστορικοί του υποστήριζαν μέχρι πρότινος.

Δείχνει επίσης το διαμέτρημα του ανθρώπου, που ξεπερνούσε κατά πολύ τα στενά όρια του Ρεθύμνου και του οποίου σήμερα ο τάφος, κοινός με των **Ιερόθεου Μπραουδάκη** (1882-1896), **Διονύσιου Καστρινογιαννάκη** (1881-82 και 1896-1910) και **Χρυσάνθου Τσεπτάκη** (1911-1915), δεν θα πρέπει να είναι σχεδόν άγνωστος και να αποπνέει εγκατάλειψη. Ένα διαμέτρημα που θα έπρεπε να μελετηθεί βαθιά ώστε να μπορέσουν να αξιοποιηθούν, να διορθωθούν όπου χρειαστεί (π.χ. έτος ενθρόνισσης) και να αυξηθούν οι μέχρι σήμερα διατιθέμενες ελάχιστες πληροφορίες.

Ένα τελευταίο θρησκευτικό βιβλίο «Του Μακαρίου Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Τα Άπαντα», που είχε τυπωθεί στη Λειψία το 1791 και έχει την ένδειξη «Εξιωαννίκιου» αλλά βρίσκεται στα παλαιότερα της βιβλιοθήκης ως προσφερθέν από τον **Εμμανουήλ Βυβιλάκη**, δείχνει ότι και άλλα βιβλία του φιλεκπαίδευτικού και φιλοπάτριδα εκείνου άνδρα υπάρχει περίπτωση να προέρχονται από τα εκατοντάδες αναφερόμενα από τον **Franz Sieber** για τον **Ιωαννίκιο**.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο άτυπος «δανεισμός» ξένων βιβλίων, ακόμη και εκκλησιαστικών, δεν ήταν άγνωστος. Όλα αυτά όμως μέχρι πριν από λίγα χρόνια, αφού στη χώρα μας το βιβλίο φαίνεται σήμερα να πλέει τα λόγια, ενώ πολλοί από τους πολίτες της άρχισαν όχι μόνο να χαρίζουν αλλά και να πε-

τούν μερικές φορές τα βιβλία τους, ή, στην καλύτερη περίπτωση, να τα πουλούν με το

* Ο Χάρης Στρατιάδακης είναι δρ Παιδαγωγικής - ερευνητής - συγγραφέας strharis@yahoo.gr